

- Wallingford, United Kingdom: CABI Publishing, 2000. — 275 p.
7. Guidance document for preventing and abating ammonia emissions from agricultural sources. ECE/EB.AIR/120 [Electronic resurs]. — Available at: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2012/EB/ECE_EB.AIR_120_ENG.pdf

REFERENCES

1. Afanasev A.V., Kozlova N.P. (2011). *Azotnyy balans selskokhozyaystvennogo predpriyatiya, kak instrument dlya ego ekologicheskoy otsenki* [Nitrogen balance of agricultural enterprises as a tool for its environmental assessment]. *Nauchno-tehnicheskyy progress v zhivotnovodstve — innovatsionnye tekhnologii i modernizatsiya v otrasli: sbornik nauchnykh trudov* [Scientific and technical progress in livestock production — innovative technology and modernization of the industry: a collection of scientific papers]. *Rossiyskaya akademiya selskokhozyaystvennykh nauk, Gosudarstvennoe nauchnoe uchrezhdenie «Vserossiyskiy nauchno-issledovatel'skiy institut mekhanizatsii zhivotnovodstva» (GNU VNIIMZh Rosselkhozakademii)*. [Russian Academy of Agricultural Sciences, State Scientific Institution «All-Russian Research Institute of Animal Husbandry Mechanization» (GNU VNIIMZH RAAS)]. Podolsk, Iss. 22, Part. 3, pp. 197–201 (in Russian).
2. Tarariko Yu.O. (2011). *Enerhozberihaiuchi ahroekosystemy. Otsinka ta ratsionalne vykorystannia ahroresursnoho potentsialu Ukrainy (Rekomendatsii na prykladi Stepu i Lisostepu)* [Energy-saving agroecosystems. Evaluation and rational use ahroresursnoho potential of Ukraine (Recommendations by the example steppe)]. Kyiv: DIA Publ., 576 p. (in Ukrainian).
3. Pabat V.O., Mankovskiy A.Ya. (2000). *Tekhnolohiia produktiv zaboiu tvaryn* [Technology Products slaughter]. Kyiv: Orion Publ., 361 p. (in Ukrainian).
4. Adrian Leip, Wolfgang Britz, Franz Weiss, Wim de Vries (2011). Farm, land, and soil nitrogen budgets for agriculture in Europe calculated with CAPRI, *Environmental Pollution*, Vol. 159, pp. 3243–3253 (in English).
5. Ibatullin I.I., Panasenko Yu.O., Kononenko V.K. (2000). *Praktykum z hodivli silskohospodarskykh tvaryn* [Workshop on feeding farm animals]. Kyiv, 371 p. (in Ukrainian).
6. Whitehead D.C. (2000). *Nutrient Elements in Grassland: Soil-Plant-Animal Relationships*. Wallingford, United Kingdom: CABI Publishing, 275 p. (in English).
7. Guidance document for preventing and abating ammonia emissions from agricultural sources. ECE/EB.AIR/120. Available at: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2012/EB/ECE_EB.AIR_120_ENG.pdf (in English).

УДК 379.83:[63:502.211](477.44)

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛАНДШАФТІВ
ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІТ.Ф. Хітренко^{1,3}, Н.М. Рідей^{2,3}, Т.В. Теліжинська³¹ Національний університет біоресурсів і природокористування України² Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова³ Інститут агроєкології і природокористування НААН

У ході комплексного аналізу екологічної, соціально-економічної та інституційної складових загальної характеристики Вінницького р-ну Вінницької обл. охарактеризовано параметри її рекреаційного потенціалу. Визначено рекреаційний потенціал територій агросфери Вінницького р-ну, який налічує природні, культурно-історичні, соціально-економічні передумови організації рекреаційної діяльності на території району та базується на природно-екологічному та біотичному потенціалах, соціально-економічній освоєності території та їх еколого-економічній рівновазі; встановлено перспективні напрями розвитку туризму.

Ключові слова: рекреаційний потенціал, рекреаційний об'єкт, рекреаційні території, агросфера, рекреація.

Індустрія сільського туризму визнається експертами Всесвітньої туристичної ор-

ганізації як значний, найбільш динамічно зростаючий сектор світового туристичного господарства. Обсяги надання агроту-

© Т.Ф. Хітренко, Н.М. Рідей, Т.В. Теліжинська, 2016

ристичних послуг у постіндустріальних країнах нині фактично в 2–4 рази перевищують обсяги зростання готельної бази і курортного сервісу в цих країнах. Європейський Союз вбачає в розвитку рекреаційної галузі в агросфері (за видами туризму, в т.ч. агротуризму) основний важіль еколого-збалансованого і соціо-економічного регулювання сільських територій. За підрахунками експертів Європейського банку реконструкції та розвитку облаштування проживання, працевлаштування, дозвілля в містах вихідців з сільської місцевості в 20 разів дорожче обходиться державі, ніж створення умов для їх життя, роботи і відпочинку в селі. Україна має значний потенціал для розвитку рекреаційної діяльності в агросфері (близько 70% території держави). Рекреаційно-туристична діяльність в агросфері об'єднує сільський, зелений, агротуризм, апітуризм, складові аматорського туризму тощо. Об'єктами наших досліджень стали території агросфери Вінницького р-ну Вінницької обл., що відносяться до Полісько-Подільського рекреаційно-туристичного району [1], мають значні рекреаційні можливості, але і високий рівень антропогенного навантаження.

Методику дослідження різних груп рекреаційно-туристичних ресурсів та рейтингове рекреаційно-туристичне районування України розроблено вітчизняним науковцем О. Бейдиком [1]. Рекреаційно-туристичний потенціал, рекреаційно-туристичні ресурси регіонів України у своїх роботах зокрема висвітлюють Є. Панкова, В. Стадійчук, О. Любінцева [2]. Природні ресурси Поділля, їх збалансований розвиток досліджували Г. Білявський, О. Нагорнюк [3]. Стану та розвитку сільського господарства Вінницької обл. присвячено роботи О. Мудрака [4]. Формулюванням тлумачення «рекреаційний потенціал» займалися наукові колективи — укладачі довідкової літератури, такої як: Українська екологічна енциклопедія (за ред. Р. Дяківа), словник-довідник з агроелементів (за ред. О. Фурдичка), тлумачні словники з екології, охорони природи (ред. М. Мусієнко та ін.), словник

рекреаційних термінів (за ред. О. Бондаря) та ін. Проте залишається недостатньо дослідженим питання екологічного моніторингу рекреаційних територій агросфери, діагностики рекреаційних об'єктів за цільовим призначенням, вивчення рекреаційного потенціалу туристично нерозвинених регіонів та районів України. З огляду на це, метою роботи було дослідження потенційних рекреаційних можливостей рекреаційних територій агросфери для встановлення перспектив розвитку рекреаційної діяльності Вінницького р-ну.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Для досягнення мети були поставлені такі завдання: охарактеризувати екологічну, соціально-економічну та інституційну складові у загальній характеристиці Вінницького р-ну; визначити потенційні рекреаційні можливості територій агросфери; ідентифікувати рекреаційні об'єкти району за видами; встановити перспективні напрями розвитку туристичної діяльності рекреаційної галузі Вінницької обл. Об'єктом досліджень були пріоритетні види рекреаційної діяльності в агросфері регіону. Предмет дослідження — рекреаційні об'єкти на територіях агросфери району. У процесі роботи використовували офіційні дані Вінницької районної державної адміністрації (паспорт району та програма соціо-економічного розвитку), ДУ «Інститут охорони ґрунтів» (дані агрохімічної паспортизації IX туру), власні результати досліджень. Для визначення рекреаційного потенціалу району частково використовували методичні рекомендації для розрахунку індексу соціо-економіко-екологічного розвитку району (Прищепа, Клименко, 2009) [5] та метрику для вимірювання процесів сталого розвитку (Згуровський, 2009) [6].

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Загальна площа земель Вінницького р-ну (станом на 01.07.2015 р.) становить 95484,51 га (3,6% від території Вінницької обл.), з яких 68421,94 — сільськогосподарські угіддя, 56462,53 — орні землі, 17365,40 — ліси і інші лісовкриті площі,

6086,73 — забудовані території, 1857,92 — землі водного фонду, 1175,47 — заповідні, 1168,0755 га — інші категорії. Вінницький р-н межує з Липовецьким, Немирівським, Тиврівським, Жмеринським, Літинським та Калинівським районами.

За геоморфологічним районуванням район розміщується у центральній частині Вінницької обл. — у межах Подільської і Придніпровської височин. Це — хвиляста рівнина, що підвищується у північно-західному напрямку та знижується у південному та південно-східному напрямках. Вінницька обл. належить до помірного поясу лісостепової природної зони. Клімат району характеризується як помірно континентальний з м'якою зимою і теплим вологим літом. Середня температура повітря найтеплішого місяця липня становить +18...+20°C, найхолоднішого січня — 4–6°C морозу. Середні річні суми опадів варіюють у межах 590–650 мм, у холодний період року (листопад — березень) випадає 155–205, у теплий — 435–445 мм опадів. Кліматичні умови за середньою тривалістю днів є такими: з туманом — 60–70 днів; хуртовинами — 10–15; грозами — 25–30; градами — 6–8; тривалість безморозного періоду — 170–180 днів. Згідно з біокліматичним зонуванням України, район відноситься до сприятливої зони та помірно сприятливої підзони середньобагаторічних чинників, а саме: сприятлива погода становить 120–140 днів; кількість днів з циклонами — 130–145; сума активних температур — 2400–3200°C. Особливості кліматично-погодних умов характеризують біокліматичні параметри: радіаційний баланс, сонячне сяйво, ультрафіолетова радіація, сприятливі, комфортні, задушливі і морозні погоди. Біокліматичні умови: середні річні значення радіаційного балансу в районі сягають 40–45 ккал/см²; середня багаторічна тривалість сонячного сяйва — 1700–1900 год/рік; середня багаторічна інтенсивність сумарної еритемної ультрафіолетової радіації у районі становить 200–240 ме/м²; середній атмосферний тиск на рівні моря в січні варіює у межах 1021–1022 гПа, в липні — 1014–1015 гПа; сума ефективних температур повітря вище

10°C на рік сягає 600–1000 ме/м²; середня багаторічна тривалість сприятливої для життєдіяльності людини періоду (комфортна і відносно сприятлива погода у днях) становить 120–140 днів.

Загальну характеристику природних ресурсів представлено такими складовими (у%): земельними (природні кормові угіддя — 5, землі під багаторічними насадженнями — 8, орні землі — 87); водними (гідроенергетичні — 2, водні ресурси як «технологічна сировина» для народного господарства — 98); лісовими (ресурси побічного користування — 10, природоохоронні ліси — 24, деревні ресурси — 66); фауністичними (мисливські — 3, рибні — 37, медоносні — 60); природно-рекреаційними (санаторно-курортне лікування — 29, відпочинок і туризм — 71); природними (фауністичні — 1, мінеральні — 2, лісові — 3, природно-рекреаційні — 5, водні — 10, земельні — 79). Сільськогосподарська освоєність земель в південно-східній частині району — сприятлива (76–85%), а в північно-західній — задовільна (61–75%) [7].

Згідно з оцінюванням родючості ґрунтів, за агро виробничими групами, де за критерій прийнято середню багаторічну врожайність групи зернових культур (без урахування затрат), ґрунти південно-західної частини Вінницького р-ну відносяться до середньородючих, північно-східна частина району характеризується доброю родючістю. Серед спектра різноманітності ґрунтів регіону слід відзначити такі: чорноземи опідзолені середньо- та важкосуглинкові на лесах, темно-сірі опідзолені середньосуглинкові та сірі лісові ґрунти на лесах. Запаси гумусу варіюють у межах 3,4–4,3%.

За агрокліматичним районуванням північно-західна частина Вінницького р-ну характеризується як волога, помірно тепла, що сприяє вирощуванню таких сільськогосподарських культур, як зернові (пшениця і жито озимі, ячмінь ярий, кукурудза, зернобобові культури тощо), цукрові буряки, овочі, льон, ефіроолійні культури, а також забезпечує високе виробництво кормів. Натомість південно-східна частина

району є недостатньо вологою теплою зоною, де, крім вище вказаних культур, можна вирощувати і плодіві.

Біогенна активність важких металів і радіонуклідів у районі — задовільна (0,4–0,6). Потенційна радіаційна небезпека внаслідок можливих техногенних катастроф на об'єктах ядерного паливного циклу у районі є значною (1,16–1,95); біогенна активність радіонуклідів у районі — задовільна (0,4–0,6); імовірнісна оцінка антропоєкологічного ризику за сумарною щільністю радіаційної забрудненості території у районі свідчить про допустимий ризик ($1,1 \times 10^{-4}$ – 5×10^{-4}). Антропоєкологічне оцінювання ґрунтів району свідчить про несприятливе (2,31–3,60) сумарне пестицидне навантаження [8]. Еродованість ґрунтів — слабка (1–20% від площі орних земель), небезпека їх переуцільнення — помірна, втрати гумусу — середні.

Згідно з агроєкологічним оцінюванням ґрунтів (Медведев, 1997), північна частина району характеризується задовільним (+1,7...–1,7), а південна — умовно задовільним (–1,71...–5,09) агроєкологічним потенціалом.

Спеціалізація сільського господарства Вінницького р-ну — м'ясо-молочне скотарство, свинарство, зернове господарство та буряківництво. Сільськогосподарські угіддя за загальною земельною площею району досягають 80%. За структурою сільськогосподарських угідь області розподіляються так (тис. га): багаторічні насадження та сіножаті — 50, пасовища — 190, орні землі загалом — 1730. Частка рослинництва у загальному обсязі валової продукції сільського господарства становить 60–65%. Частка культур у загальній площі посівів (%): зернових — 55–60; цукрових буряків — понад 7; соняшнику — близько 5; картоплі — 5–10.

Еколого-гідрологічні умови Вінницького р-ну охарактеризовано за показниками параметрів поверхневих та підземних вод за гідрологічним, гідрохімічним та гідрогіологічним районуванням водних ресурсів України. Район за гідрологічним районуванням відноситься до Правобережної

Дніпровської області помірної водності. Гідрохімічне районування розрізняється за періодами: у період повені поверхневі води відносяться до гідрокарбонатно-кальцієвих, сума іонів яких сягає 100–200 мг/л, а загальна жорсткість — 2,5–6 мг-екв/л; у період літньої межени сума іонів сягає 500–1000 мг/л, а загальна жорсткість — 6–12 мг-екв/л. Середня багаторічна мінералізація підземних вод є підвищеною — 500–1000 мг/л, що визначає екологічну оцінку якості води як помірно забруднену; середня багаторічна жорсткість підземних вод є помірною — 3–6 мг/л; середній багаторічний уміст йоду у ґрунтових водах становить 3–4 мг/л; фтору у підземних водах — не перевищує ГДК (0–0,5 мг/л). Забрудненість підземних вод пестицидами та нітратами відносно значень ГДК — відсутня. Згідно із гідрогіологічним районуванням, досліджувані території відносяться до гідрогіологічної області Українського щита, техногенних змін якості підземних вод не спостерігається.

З півночі на південь район перетинає р. Південний Буг, до її басейну відносяться поверхневі води району, які використовують для господарсько-побутових, виробничих потреб, для зрошення та сільськогосподарського виробництва. Імовірність підтоплення територій району — значна, його рівень сягає 5,1–10,0%; коефіцієнт зволоженості території 1,6–1,8 од.; середня багаторічна жорсткість поверхневих вод становить 6–9 мг/л, тобто вода є жорсткою; середня багаторічна мінералізація поверхневих вод — 1000–15000 мг/л, що свідчить про її помірну солонуватість.

Вода господарсько-питного призначення, згідно з екологічною оцінкою — забруднена (шкідлива для вживання). Природний потенціал самоочищення поверхневих вод — середній (0,1–0,5 за інтегральними показниками), ступінь їх забрудненості — помірний (за сумарними індексами варіює у межах 5–10).

Вінницький р-н входить до лісостепоного зоогеографічного району з характерним біорізноманіттям (ховрах, бабак, тхір, лисиця, вовк тощо), у заплавах Південного

Бугу мешкають ондатра, бобер, видра, кулик-сорока, крячок та інші види ссавців. Рослинність району характеризується широколистяними лісами (бук, дуб, граб, клен, липа) та лучними степами (злаки, різно-трав'я).

Ландшафти району складаються з територій: лісостепових — лісостепові височинні розчленовані; заплавних — лучно-лісові, болотні, остепнені рівнинні. Екологічний потенціал природних ландшафтів району — нижчий від середнього (–2,43...–0,47 за інтегральними показниками). Антропогенне змінення ландшафтів району свідчить про їх значну трансформованість (6,51–7,4 за інтегральними показниками). За ландшафтно-геохімічним районуванням північно-східна частина району відноситься до ландшафтів, здатних до самоочищення, натомість південно-західна частина — це ландшафти із низькою здатністю до самоочищення. Небезпеку для ландшафтів становить м. Вінниця з несприятливими екологічними умовами.

Екологічне оцінювання соціальних умов Вінницького р-ну здійснювали на основі загальних демографічних показників, міграції населення, рівня розвитку освіти та медицини, індексу людського розвитку, рівня культурного розвитку тощо. Чисельність населення (станом на 01.01.2016 р.) становить — 81,1 тис. чол., у т.ч. міського — 17,1 тис. чол. (21,1%), сільського — 64 тис. чол. (78,9%) [7, 9], питома вага населення району в області становить близько 5%. Розвиток людських ресурсів та соціальної інфраструктури Вінницького р-ну за густотою населення в центрі є високим (101–200 мешканців на 1 м²), а в південній його частині — середнім (51–100 мешканців на 1 м²). Рівень міжрегіональної міграції населення в районі — сприятливий (–0,9...–0,5 приросту або скорочення населення на 1000 осіб), природний рух населення — середній (–8,1...–9,0 осіб на 1000 жителів).

На території району (станом на 1.01.2016 р.) діють 38 шкіл, дві спеціальні допоміжні школи-інтернати, одна поза-шкільна дитячо-юнацька установа. Кіль-

кість учнів у районі (станом на 1.01.2016 р.) — 6804 особи, середня кількість учнів на одного викладача — 7,4 особи (в Україні — 8,3). Функціонують також 18 дошкільних дитячих закладів, де виховуються 1909 дошкільнят. Близько 250 випускників шкіл набувають спеціальностей у професійно-технічному училищі (сmt Вороновиця). На території району функціонують дві дитячі музичні школи, дві школи мистецтв та комунальний заклад «Вінницький районний Будинок дитячої та юнацької творчості» (сmt Вороновиця), в якому організовано роботу з учнями та вихованцями за різними напрямками позашкільної освіти: художньо-естетичним, туристично-краєзнавчим, еколого-натуралістичним, військово-патріотичним, науково-технічним, оздоровчим, дослідницько-експериментальним, соціально-реабілітаційним, гуманітарним. Школярі та студенти навчальних закладів є потенційними місцевими рекреантами, частка яких у складі загальної їх кількості у районі є значною, вони надають перевагу різноманітним видам рекреації із поєднанням елементів пізнання, активного відпочинку та оздоровлення.

Медичне обслуговування здійснюють лікувальні заклади: центральна районна клінічна лікарня, 15 лікарських амбулаторій, 37 фельдшерсько-акушерських пунктів, а також розвинена мережа аптек. Лікарняні заклади розраховано на 179 ліжок (показник забезпеченості на 10 тис. населення — 20,9 ліжок). Оздоровчих закладів на території району немає.

Культурне життя забезпечують 39 клубних (27 будинків культури та 12 сільських клубів), 34 бібліотечних та три музейні заклади. Духовні потреби жителів району забезпечують 65 зареєстрованих релігійних організацій, релігійна ситуація в районі є безконфліктною.

Соціально-економічний розвиток території охарактеризуємо на основі комплексної оцінки умов проживання населення та еколого-економічного потенціалу територій. Так, комплексна оцінка території характеризується середнім рівнем забезпеченості природними ресурсами, проте рівні

природно-техногенної безпеки та господарського-містобудівного освоєння території — критичні. Тому умови проживання населення та екологічна ситуація району поблизу м. Вінниці (в радіусі близько 50 км) — погіршені та задовільні — на решті території. Еколого-економічний потенціал території та її еколого-економічна рівновага характеризуються параметрами, що є нижчими від середнього рівня та складаються із потенціалів природно-екологічного, природно-ресурсного, а також стійкості природних ландшафтів та величини техногенного навантаження на навколишнє природне середовище (табл.) [8].

Загальний рівень інвестиційної привабливості району — низький, обсяг інвестицій в основний капітал на одну особу населення становить близько 500 грн. Урбанізоване навантаження — помірне (41–60 балів), у південно-східній частині району — слабке (21–40 балів). Економічні збитки від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру у районі мають еталонний рівень (0–0,10% від загального в Україні). Промислова освоєність — високоіндустріалізована.

Соціально-економічна освоєність території всього Вінницького р-ну є висока (15,1 і більше), а в південній частині — середня (за інтегральними показниками — 3,6–7,0). Господарська освоєність земель — середня (40–60% від загальної площі району). Середня багаторічна екологічна залежність здоров'я населення району має сприятливий рівень (16,1–18,0% від максимально можливого). Смертність населення

— сприятливого рівня (0,76–1,15 на 100 000 осіб).

Екологічну складову збалансованого розвитку досліджуваного району охарактеризуємо на основі таких показників: радіаційного ризику, біотичного потенціалу та рівня стійкості навколишнього природного середовища, сумарного забруднення довкілля, оцінки національної екологічної мережі, природно-заповідного фонду та природоохоронних комплексів. Рівень радіаційного ризику — допустимий, у межах області радіаційно-небезпечних об'єктів немає. Біотичний потенціал району можна дослідити за допомогою гідротермічного потенціалу продуктивності фітомаси, що характеризує приріст фітомаси певної екосистеми, наразі він становить 5,5–6,5 [8]. Стійкість навколишнього природного середовища району до техногенного навантаження — середня (північна частина з характерними інтегральними показниками: метеорологічного потенціалу атмосфери — 0,96–1,25; потенціалу стійкості природних вод — 0,06–0,10; потенціалу стійкості ґрунтів — 41–50; біотичного потенціалу — 5,6–6,5) та вище середньої (південна частина з показниками: метеорологічний потенціал атмосфери — 0,96–1,25; потенціал стійкості природних вод — близько 0,05; потенціал стійкості ґрунтів — 51–60; біотичний потенціал — 4,6–5,5). За індексом сумарної забрудненості територія району відноситься до забрудненої.

Територія району відноситься до екостабілізуючих зон екологічної мережі, проте північно-східна частина району — до

Інтегральні показники еколого-економічної збалансованості території Вінницького району Вінницької області

Інтегральний показник	Значення	Рівень
Природно-екологічний потенціал території	–2,43...–0,47	Нижче середнього
Природно-ресурсний потенціал	+0,51...+1,35	Вище середнього
Потенціал стійкості природних ландшафтів	–0,49...+0,8	Середній
Величина техногенного навантаження на навколишнє природне середовище	+0,46...+1,25	Вище середнього
Еколого-економічна рівновага	–2,84...–0,75	Нижче середнього

зони можливих конфліктів транспортної та екологічної мереж. Природно-заповідний фонд району налічує чотири заказники (один загальнодержавного та три місцевого значення), два заповідні урочища, 27 пам'яток природи та один парк-пам'ятник садово-паркового мистецтва місцевого значення. Ці об'єкти приваблюють рекреантів та сприяють розвитку сільського, зеленого та екологічного видів туризму. У південній частині району (близько 15% території) реалізують заходи зі збереження лікувальних та естетичних ресурсів природи, озеленення та догляду за ландшафтом. Лісові ресурси Вінницького р-ну представлено такими видами використання (у %): деревні — 64, побічного користування — 10, природоохоронні — 26 (можуть використовуватись рекреантами для екологічного, зеленого видів туризму). Слід підкреслити, що лісові і болотні екосистеми у складі агроекосистем становлять понад 2%, на їх території рекреанти можуть збирати гриби, ягоди, лікарські рослини, хмиз, а також полювати на диких тварин тощо.

Індекс людського розвитку району є високим (3–7), сформованим із переважно вагомих складових: екологічної ситуації, рівня освіти та соціального середовища (демографічний розвиток, матеріальний добробут, умови проживання, стан та охорона здоров'я, фінансування людського розвитку, ринок праці).

Питома вага потенційно-рекреаційних територій району становить понад 20% у структурі земель. За територіальною організацією туризму район має розвинену рекреаційну сферу, характерними видами туризму є: зелений, сільський, культурно-пізнавальний. Рекреаційно-туристична сфера району налічує значну кількість пам'яток, зокрема: природи — 2 од., історії — 75, архітектури — 8, археології — 141, монументального мистецтва — 4 од. [9, 10]. У Вінницькому р-ні території історико-культурного значення, згідно з вимогами

державного нагляду за режимом використання територій концентрації археологічних об'єктів, відносяться до категорії спостереження. Район межує з територіями, що відносяться до категорій режиму використання — охорони та наближеного до заповідників, відповідно — з Тиврівським і Немирівським районами.

За рекреаційним призначенням та за спрямованістю рекреаційної діяльності автори виокремили види рекреаційних об'єктів агросфери, зокрема: релігійно-теологічні, культурно-історичні, ландшафтно-архітектурні, садово-паркові, традиційно-побутові, соціально-реабілітаційно-рекреаційні, агорекреаційні, спортивно-туристичні та еколого-рекреаційні.

ВИСНОВКИ

У ході комплексного аналізу екологічної, соціально-економічної та інституційної складових загальної характеристики Вінницького р-ну Вінницької обл. охарактеризовано параметри її рекреаційного потенціалу. Визначено, що рекреаційний потенціал територій агросфери Вінницького р-ну налічує природні, культурно-історичні, соціально-економічні передумови організації рекреаційної діяльності на території району. Встановлено перспективні напрями розвитку туризму — культурно-історичний, екологічний, спортивний, сільський, зелений, гастрономічний, пізнавально-науковий. Для розвитку відповідних напрямів необхідно: розроблення еколого-туристичних маршрутів, екологічних стежок; сприяння розвитку мережі агросадіб; впровадження стратегічних планів охорони, збереження та відновлення природних, історико-культурних, архітектурних пам'яток, охорони діючих та створення нових пам'яток садово-паркового мистецтва; відновлення народних ремесел, оновлення та удосконалення соціальної та етноінфраструктури; запровадження системи рекламування видів туризму в агросфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України. Методологія та методика аналізу, тер-

мінологія, районування / О.О. Бейдик. — К.: Київський університет, 2001. — 395 с.

2. Любіцева О.О. Індустрія національного туризму: проблеми формування та сучасний стан / О.О. Любіцева, О.О. Бейдик, Б.П. Яценко // Економічна та соціальна географія. — 1995. — Вип. 46. — С. 93–99.
3. Методика соціально-екологічного моніторингу та формування екологічної культури сільсько-го населення (на прикладі Східного Полісся) / О.М. Нагорнюк, Н.О. Верестун, В.Т. Собчик, С.Г. Білявський. — Херсон: Грінь Д.С., 2014. — 136 с.
4. Мудрак О.В. Созологічні аспекти сільськогосподарської діяльності у Вінницькій області: стан, проблеми та перспективи використання / О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак // Сільське господарство та лісівництво. — 2016. — № 4. — С. 197–211. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agh_2016_4_25
5. Методичні рекомендації з розрахунку індексу соціо-економіко-екологічного розвитку району / А.М. Прищеп, Л.В. Клименко. — Рівне, 2009. — 32 с.
6. Сталій розвиток регіонів України / наук. керівник М.З. Згуровський. — К.: НТУУ «КПІ», 2009. — 197 с.
7. Паспорт Вінницького району за 2015 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vinrda.gov.ua/index.php/vinnytskyu-rayon>
8. Україна. Еколого-географічний атлас. Атлас-монографія. — К.: Варта, 2006. — 220 с.
9. Програма економічного і соціального розвитку Вінницького району на 2016 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vinrda.gov.ua/index.php/normatyvno-pravovi-dokumenty-vin-rda>
10. Іщук С.І. Ресурсне забезпечення туристсько-рекреаційного комплексу Вінницької області / С.І. Іщук, Г.В. Чернова // Економічна і соціальна географія. — 2002. — Вип. 53. — С. 119–122.

REFERENCES

1. Beidyk O.O. (2001). *Rekreasiino-turystski resursy Ukrainy. Metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia* [Recreation and tourism resources of Ukraine. Methodology and methods of analysis, terminology, zoning]. Kyiv: Kyivskiy universytet Publ., 395 p. (in Ukrainian).
2. Liubitseva O.O., Beidyk O.O., Yatsenko B.P. (1995). *Industriia natsionalnoho turyzmu: problemy formuvannia ta suchasnyi stan* [National tourism industry: problems of development and current state]. Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia [Economic and social geography]. Iss. 46, pp. 93–99 (in Ukrainian).
3. Nahorniuk O.M., Verestun N.O., Sobchik V.T., Biliavskiy S.H. (2014). *Metodyka sotsialno-ekolohichnoho monitorynhu ta formuvannia ekolohichnoi kultury silskoho naseleennia (na prykladi Skhidnoho Polissia)* [Method of socio-environmental monitoring and formation of ecological culture of the rural population (for example, Eastern Polesie)]. Kherson: Hrin D.S. Publ., 136 p. (in Ukrainian).
4. Mudrak O.V., Mudrak H.V. (2016). *Sozologichni aspekty silskohospodarskoi diialnosti u Vinnytskii oblasti: stan, problemy ta perspektyvy vykorystannia* [Sozological aspects of agricultural activity in Vinnytsia oblast: state, problems and prospects]. *Silske hospodarstvo ta lisivnytstvo* [Agriculture and Forestry]. No. 4, pp. 197–211, Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agh_2016_4_25 (in Ukrainian).
5. Pryshchepa A.M., Klymenko L.V. (2009). *Metodychni rekomendatsii z rozrakhunku indeksu sotsio-ekonomiko-ekolo-hichnoho rozvytku raionu* [Guidelines for calculating the index of socio-economic and environmental-tech Development District]. Rivne, 32 p. (in Ukrainian).
6. Zghurovskiy M.Z. (2009). *Stalyi rozvytok rehioniv Ukrainy* [Sustainable Regions Ukraine]. Kyiv: NTUU «KPI» Publ., 197 p. (in Ukrainian).
7. *Pasport Vinnytskoho raionu za 2015 rik* [Passport Vinnitsa district by 2015] [Electronic resource]. Available at: <http://www.vinrda.gov.ua/index.php/vinnytskyu-rayon> (in Ukrainian).
8. *Ukraina. Ekoloho-heohrafichniy atlas. Atlas-monohrafiia* [Ukraine. Ecological atlas. Atlas monograph]. Kyiv: Varta Publ., 2006, 220 p. (in Ukrainian).
9. *Prohrama ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Vinnytskoho raionu na 2016 rik* [The program of economic and social development of the Vinnytsia District in 2016]. [Electronic resource]. Available at: <http://www.vinrda.gov.ua/index.php/normatyvno-pravovi-dokumenty-vin-rda> (in Ukrainian).
10. Ishchuk S.I., Chernova H.V. (2002). *Resursne zabezpechennia turystsko-rekreasiinoho kompleksu Vinnytskoi oblasti* [Source of tourist and recreational complex Vinnytsia Oblast]. *Ekonomichna i sotsialna heohrafiia* [Economic and social geography]. Iss. 53, pp. 119–122 (in Ukrainian).